

## **ЕСТЕТИЧНА ОСВІТА ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ МОЛОДІ**

*У статті здійснено теоретичний аналіз питання щодо сутності та пріоритетних напрямків розвитку естетичної освіти учнівської та студентської молоді на сучасному етапі, визначено основні підходи до формування естетичного світогляду молоді.*

*The article is giving to the readers the theoretical analysis of a question about the main point and priority directions of the youth and students agreed out main approaches to the formation of esthetical outlook of young people.*

Сучасний етап розвитку естетичної освіти в Україні засвідчує актуальність і важливість естетичного освоєння навколишньої дійсності, а також необхідність здійснення теоретико-методологічного осмислення того, що пов'язане з вихованням учнівської та студентської молоді засобами краси.

Слід зазначити, що успішне розв'язання завдань естетико-виховного впливу на молодь можливе за умови, якщо в українському суспільстві буде визначена роль естетичної освіти, обґрунтовано її теоретико-методологічні засади, а також розкрито принципи, за якими має здійснюватися естетична освіта і виховання молодого покоління. Адже зазначений процес в умовах сьогодення має низку протиріч, а саме:

- між прагненням суспільної практики до естетизації взаємин людини з навколишньою дійсністю та недостатнім розвитком естетико-педагогічної теорії;
- між необхідністю вибудови чіткої стратегії і тактики щодо педагогічного впливу на естетичну свідомість і поведінку особистості та відсутністю відповідної теоретико-методичної основи, яка б забезпечувала цілеспрямованість та послідовність педагогічних дій;
- між намаганням практичних працівників освіти залучати молодь до світу прекрасного та поверховим відображенням на теоретичному рівні доцільності прийнятих естетико-виховних рішень;
- між потребою системного осмислення питань естетичної освіти і виховання молоді та виявленням до них лише епізодичної уваги з боку дослідників.

Ці та інші протиріччя, які мають місце на шляху утвердження та реалізації ідей естетичної освіти, повинні знайти своє теоретичне осмислення та практичне вирішення. Для цього потрібно, передусім, визначити сутність естетичної освіти і виховання молоді, а також обґрунтувати пріоритетні напрями її розвитку як сучасної галузі науково-педагогічних знань.

Слід зазначити, що естетична освіта має глибинні історичні коріння, засвідчує прагнення суспільної практики використовувати прояви прекрасного в дійсності і мистецтві як засобу впливу на особистість, її почуття, думки, поведінку. Відомі філософи античності неодноразово підкреслювали роль прекрасного у вихованні особистості, наголошували на доцільності широкого залучення дітей та молоді до світу краси в природі, побуті, мистецтві, творчості. Утім, розгляд цих питань та їх практична реалізація в історії суспільства відбувалася по-різному, залежно від розуміння того, що являє собою краса та якими є її функції у процесі освіти та виховання особистості. На підставі теоретичного аналізу можемо виділити декілька принципово відмінних підходів до визначення того, що являє собою краса та якими повинні бути її освітньо-виховні функції.

Одним із них є розуміння краси як об'єктивної якості предметів, явищ, процесів, які мають місце в навколишній дійсності. Краса усвідомлюється як прояв гармонії, співвіднесеності окремих складових змісту і форми, симетрії, виразності ліній, обсягів, зовнішньої і внутрішньої залежності, етапності розвитку тощо. На основі зазначеного підходу окремі філософи та митці намагалися віднайти об'єктивні ознаки краси у зовнішніх

та внутрішніх (функціональних) проявах окремих предметів та явищ, які мали місце в природі, побуті, поведінці людини, результатах художньої творчості, розглядали їх як зразок для наслідування, вивчення, копіювання, репродуктивного відтворення тощо.

Таке розуміння краси знайшло своє відображення у педагогічних роздумах щодо естетичної освіти та виховання молоді. Краса дійсності визначається переважно в якості предмета естетичного пізнання, пошуку того, що може бути прикладом для людини, з погляда виразності, цілісності, гармонійності, функціональності її поведінки. При цьому увага педагогів акцентується на необхідності не лише пізнання краси, але й її репродуктивного перенесення у сферу людського життя, діяльності та творчості. Пропоновані на цій основі ідеї естетичної освіти мали переважно гносеологічну спрямованість, були розраховані на отримання певних знань про прекрасне в дійсності і мистецтві, але суттєво обмежували можливості для вияву естетичної активності особистості, її можливостей щодо привнесення у процес естетичного освоєння дійсності власних почуттів, переживань та думок.

Не менш поширеним у суспільній практиці виявився підхід до визначення сутності краси як суб'єктивної властивості людини, вияву її почуттів, мислення, творчої активності. На думку прихильників зазначеного погляду, краса є суто людським проявом. Вона не існує в предметах і явищах навколишньої дійсності, не має об'єктивної зумовленості, знаходиться у залежності від психічного розвитку людини і тих духовних процесів, які визначають її емоційний стан. При цьому наголошується, що краса на суб'єктивному рівні має індивідуальний характер і пов'язана з емоційною спрямованістю людини, забарвленістю її почуттів, а також характером інтелектуальних дій, осмисленням смакових уподобань, переваг, орієнтацій та ідеалів.

Визначені на цій основі ідеї естетичної освіти виявилися протилежними тим, що були пов'язані з практикою цілеспрямованого пізнання прекрасного в дійсності і мистецтві. Адже ідеться про необхідність підготовки людини не до пізнання, а до вияву прекрасного в самій собі. Прекрасне, з погляду дослідників, є результатом розвитку емоційно-чуттєвого стану людини, її духовного самопочуття, генерування естетичних ідей та цінностей, моделювання власних уявлень та образів краси. При цьому актуалізується роль таких суб'єктивних чинників, як почуття прекрасного, мислення естетичними категоріями, творча уява, фантазія, творчий стан та ін. У межах цих ідей естетичної освіти домінуючими виявляються положення щодо необхідності естетичної організації особистості, плекання власних почуттів, думок, поглядів на красу. Водночас слід зазначити, що вказані ідеї педагогічного змісту спонукають особистість до вияву краси як суб'єктивної категорії і не дають відповідь на питання щодо естетичної освіти і виховання, які б сприяли зміцненню духовно-творчого зв'язку з прекрасним у навколишній дійсності, житті інших людей, художній творчості.

Існування в суспільстві і, зокрема, у науковій сфері зазначених вище підходів до інтерпретації сутності естетичної освіти слід вважати етапним явищем, у межах якого виявилися спроби дослідити роль лише окремих складових прекрасного, вибудувати на цій основі відповідну стратегію і тактику здійснення естетичної освіти і виховання людини. Краса є тим поняттям, яке вимагає системного осмислення, врахування як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, а значить – виявлення якісно-нового підходу до визначення її сутності та шляхів використання у процесі естетичної освіти і виховання.

На основі сучасних досліджень у галузі філософії, естетики, психології, педагогіки можна зазначити, що краса належить до явищ, які мають складну природу, знаходиться у залежності від об'єктивних і суб'єктивних чинників, має процесуальний характер, постійно змінюється та збагачується, набуваючи конкретного змісту та виразності форми. Красу не можна ототожнювати з суто об'єктивними ознаками предметів та явищ, а також недоцільно розглядати лише у площині психологічних властивостей людини. Краса народжується і функціонально виявляє себе лише у процесі діалогу та взаємозв'язку між об'єктом і суб'єктом зазначеного процесу. При цьому роль кожного із них не можна недооцінювати, їх

гармонійне поєднання та використання потенційних можливостей дозволяє отримати якісний результат, пов'язаний з таким поняттям, як краса.

У тому, що краса має діалогічний характер, можна пересвідчитися на прикладі мистецтва та його сприймання людиною. Відомо, що окремий художній твір може бути оцінений як прекрасний, такий, що відповідає міркам краси, проте виявити свій естетичний зміст і характер він може лише тоді, коли особистість буде готовою до відповідної взаємодії з художнім твором, привнесення у художній діалог своїх почуттів, думок, поглядів, системи цінностей. Дослідження з психології мистецтва переконують, що краса має декілька складових: об'єкт, суб'єкт та процес. Останній виявляється, зокрема, у формі естетичного ставлення людини до мистецтва, його сприймання, оцінки, інтерпретації.

Отже, діалектичне розуміння сутності краси дозволяє зазначити, що її використання в якості засобу впливу на естетичну свідомість і поведінку людини може бути успішним якщо враховуватимуться, передусім, природні особливості та чинники, які визначають її зміст і характер функціонування.

Естетична освіта і виховання молоді покликані системно забезпечити цей процес, надавши йому відповідну програмно-цільову спрямованість. Сьогодні важливо виходити на якісно новий рівень осмислення того, за яким змістом, принципами, формами і методами треба здійснювати освітньо-виховний процес засобами краси. Відповідь на ці та інші питання може дати педагогіка краси, яка концептуально відповідає вимогам сьогодення і спрямовує свої можливості на послідовне зміцнення духовно-творчого зв'язку особистості з проявами прекрасного в дійсності та мистецтві.

Пріоритетними напрямками сучасного розвитку естетичної освіти як галузі науково-педагогічних знань слід вважати такі, як:

- обґрунтування змісту форм і методів естетичного пізнання в закладах середньої та вищої освіти;
- педагогічне забезпечення розвитку естетичних властивостей дітей та молоді;
- цілеспрямоване формування в учнів та студентів естетичного ставлення до дійсності та мистецтва.

Естетичне пізнання та його організація в середній та вищій школі сьогодні залишається одним із проблемних питань. Це зумовлено тим, що як у педагогічній літературі, так і в умовах сучасної практики сутність та зміст естетичного пізнання розглядаються переважно у межах ознайомлення молоді з мистецтвом та його окремими видами (музичним, образотворчим, літературним). Таке отожднення естетичного пізнання з набуттям знань з теорії та історії мистецтва призводить до того, що роль естетичних знань, по суті, нівелюється, втрачається їх функціональне значення. Увесь спектр та широка палітра естетичного пізнання пов'язуються лише з можливістю набуття молоддю певних знань про мистецтво з урахуванням його жанрово-видових особливостей, історії становлення і розвитку, способів і форм існування.

Таке осмислення на теоретичному рівні та вирішення на практиці вказаного питання не можна вважати оптимальним. Педагогіка краси як теоретико-методична основа естетичної освіти і виховання молоді покликана суттєво змінити ставлення до естетичного пізнання, визначивши його зміст, функції та напрями у загальноосвітній школі. Для цього потрібно, передусім, визнати, що естетичне пізнання є одним із різновидів пізнавальної діяльності. Поряд з науковим та художнім воно покликане допомогти молоді в освоєнні навколишньої дійсності, збагатити її поняття та уявлення про предмети та явища з урахуванням цілісності, гармонії, виразності, краси.

Системний підхід до організації естетичного пізнання в закладах освіти дозволяє спрямувати педагогічні зусилля на вирішення таких завдань, як:

- пізнання естетичних якостей людини;
- пізнання естетичного середовища людини;
- пізнання естетичної діяльності людини.

За своїм змістом пізнання естетичних якостей людини має охоплювати низку питань, які пов'язані з такими проявами естетичного, як фізична краса та виразність людини, краса психологічного стану людини, краса духовних цінностей людини. Для учнівської та студентської молоді важливими є знання, які б дозволяли естетично сприймати і оцінювати інших людей, свої власні якості з урахуванням мірки краси, гармонії, виразності. Саме тому у процесі естетичного пізнання в середній та вищій школі важливо розглядати, передусім, питання особистісної естетики, розвитку власних фізичних, психічних та духовних сил і можливостей з урахуванням естетичних критеріїв та вимог сьогодення.

Невід'ємною складовою естетичного пізнання в закладах освіти має бути розгляд питань, пов'язаних з естетичним середовищем людини. Йдеться про естетичні прояви природного, предметного, соціального та художнього середовища, в якому перебуває людина і з яким вона може встановлювати духовно-практичні зв'язки, сповнені не лише прагматичного, але й естетичного змісту. Для молоді важливими є знання краси природи рідного краю, предметів побуту, суспільних відносин, людських взаємин, а також художніх цінностей. Відкриваючи красу навколишнього середовища, молоде покоління отримує можливість переконатися в тому, що естетичне є важливим чинником у житті, здатне не лише супроводжувати життєво важливі процеси, але й піднімати їх на якісно новий рівень.

Вирішення в сучасній освітній практиці питань естетичного пізнання та його організації пов'язане з пізнанням естетичної діяльності людини. Діяльність за законами краси має бути зрозумілою молоді. Для цього в школі потрібно розкривати такі поняття, як краса спілкування, праці, навчання, творчості. Адже в цих різновидах людської діяльності (комунікативної, пізнавальної, продуктивної та ін.) знаходить своє вираження естетичне ставлення до дійсності, закріплюються норми і традиції, пов'язані з проявами естетичної активності людей, їх уміння діяти з урахуванням естетичної мірки. У зв'язку з цим актуального змісту набувають такі питання, як естетика праці, творчості, краса педагогічної дії, естетизація діяльності, естетична активність, культура спілкування, відпочинку. Сучасна школа покликана вводити молодь у світ краси людської діяльності, допомагати побачити і зрозуміти всі можливості, які несе у собі естетична діяльність.

Отже, для естетичної освіти як галузі науково-педагогічних знань, пріоритетного характеру набувають питання організації естетичного пізнання молоді. Це зумовлює потребу у проведенні досліджень та підготовки методичних матеріалів, спрямованих на виділення естетичних знань в системі навчання та виховання, визначення орієнтовного змісту естетичної освіти в сучасній школі, структурування та диференціацію естетичних знань, необхідних для ознайомлення молоді, ефективного використання естетико-освітніх та виховних можливостей окремих навчальних дисциплін, застосування сучасних інформаційних засобів та технологій з метою повноцінного висвітлення питань естетичного змісту.

В умовах актуалізації принципів особистісно орієнтованої освіти і виховання посилюється увага до розвитку найважливіших якостей та властивостей особистості. Можна бачити, що з боку педагогів значна увага надається питанням розвитку інтелектуальних, моральних, фізичних якостей молоді. Водночас, працівники вищої та середньої школи відчують значні труднощі щодо педагогічного забезпечення розвитку естетичних властивостей особистості, тих якостей, які можуть гарантувати відповідну активність у процесі духовно-творчого зв'язку з прекрасним в дійсності та мистецтві. Педагогіка краси покликана дати вичерпні відповіді на питання, що стосуються розвитку естетичного світогляду особистості, становлення людини як суб'єкта естетичного процесу.

На жаль, в педагогічній літературі питання розвитку естетичного світогляду особистості не знайшли ще достатнього висвітлення. Основна увага акумулюється дослідниками на таких властивостях людини, як естетичні почуття та знання. Підкреслюється, що особистість повинна мати розвинені почуття прекрасного, володіти необхідними естетичними знаннями, що забезпечить належний рівень її естетичної активності. Проте, як засвідчують результати психолого-педагогічних спостережень, палітра

естетичних властивостей особистості є значно ширшою і тому перед сучасною педагогікою краси як теоретико-методичною основою естетичної освіти і виховання молоді висуваються завдання, які передбачають:

- створення педагогічних умов для розвитку естетичного смаку особистості;
- педагогічне забезпечення процесу формування естетичного ідеалу особистості;
- здійснення програмно-цільового впливу на розвиток естетичного світогляду особистості.

Питання розвитку молоді естетичного смаку є важливими з погляду того, що забезпечують самоактуалізацію особистості, її звернення до власних почуттів, понять, суджень, пов'язаних з виявами прекрасного. Без опори на власні смакові переваги та уподобання, сформовані поняття та судження про красу особистість втрачає можливість бути активною у цьому процесі. Саме тому перед сучасною вищою і середньою школою постає гостро завдання щодо розвитку у молоді естетичного смаку шляхом збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, актуалізації естетичних суджень, визначення необхідних естетичних понять.

У сучасній теорії і практиці естетичної освіти і виховання належне місце мають зайняти питання педагогічного забезпечення процесу формування естетичного ідеалу особистості. Адже естетичний ідеал, як психологічна категорія, є одним із способів самовизначення особистості, спрямування власних сил і можливостей на досягнення певного рівня естетичного розвитку. Для здійснення цього особистості потрібно спиратися на естетичні знання, мати певні уявлення про прекрасне, володіти необхідними переконаннями щодо необхідності та доцільності самовдосконалення згідно естетичних параметрів. Перед працівниками освіти постають завдання активного використання художніх цінностей як засобу формування у молоді естетичного ідеалу.

Естетичний світогляд є системо-утворювальною властивістю особистості, яка забезпечує широкий спектр її самореалізації у сфері краси. Саме тому сьогодні такої гостроти набувають питання щодо програмно-цільового впливу на розвиток естетичного світогляду молоді набуття нею необхідних якостей естетичного змісту. Для прийняття відповідних педагогічних рішень з цього питання важливо зазначити, що естетичний світогляд особистості передбачає наявність художньо-естетичного досвіду, розвиток системи поглядів на прекрасне, володіння конкретними способами естетичного освоєння дійсності та мистецтва. Цілеспрямоване вирішення цих питань може сприяти становленню і розвитку естетичного світогляду учнівської та студентської молоді.

Педагогіка краси як теоретико-методична основа естетичної освіти і виховання молоді покликана дослідити роль та функції естетичної активності особистості, визначити структуру естетичних властивостей обґрунтувати необхідні педагогічні умови естетичного розвитку молоді, з'ясувати можливості окремих засобів освітньо-виховного впливу у розвитку естетичного смаку, ідеалу та світогляду учнівської та студентської молоді.

Пріоритетним напрямом розвитку педагогіки краси як галузі науково-педагогічних знань є цілеспрямоване формування у молоді естетичного ставлення до дійсності та мистецтва. Значення цього питання полягає в тому, що особистість має бути підготовленою до взаємодії з естетичними об'єктами (творами мистецтва, красою природи, естетикою спілкування та ін.), володіти необхідними способами встановлення духовно-творчого зв'язку з виявами краси в дійсності та мистецтві. Актуальність проблеми посилюється тим, що в умовах сучасної практики немає достатньо чітких уявлень про те, яким чином треба формувати у молоді естетичне ставлення до навколишньої дійсності та мистецтва.

Можна бачити, що серед працівників освіти домінує думка про те, що для встановлення молоддю духовно-творчого діалогу з прекрасним потрібно навчити її естетично сприймати та оцінювати предмети та явища дійсності. Такий підхід до вирішення вказаної проблеми є недостатнім і тому вимагає свого уточнення і суттєвого доповнення. Адже йдеться про об'єктивно-суб'єктивний процес, який має свої закономірності, етапи,

способи реалізації. Саме тому науково-педагогічні зусилля мають бути спрямовані на обґрунтування та практичне вирішення наступних завдань:

- актуалізацію естетичного ставлення особистості до дійсності та мистецтва;
- збагачення естетичного ставлення до дійсності та мистецтва;
- упровадження естетичного ставлення молоді до навколишньої дійсності та мистецтва.

Процес взаємодії учнівської та студентської молоді з естетичними об'єктами починається з актуалізації їх естетичного ставлення. Це виявляється у формі інтересу до прекрасного, орієнтації на естетичні цінності, потреби у спілкуванні з мистецтвом. Для встановлення духовно-творчого зв'язку з прекрасним молоді потрібно бути уважною для своїх власних почуттів, знаходити в навколишній дійсності ціннісні пріоритети, визначати власні естетичні потреби, які б відповідали життєвим принципам, смакам та ідеалам. Перед працівниками освіти постають завдання щодо надання відповідної допомоги молоді шляхом підтримання їх художньо-естетичних інтересів, спрямування ціннісних орієнтацій, зміцнення потреби у послідовному і системному освоєнні світу прекрасного в дійсності та мистецтві. Не менш важливим у процесі взаємозв'язку особистості з естетичними об'єктами є збагачення її естетичного ставлення до дійсності та мистецтва. Вирішення цього питання є можливим у формі естетичного сприймання, оцінки та інтерпретації проявів прекрасного. Кожна з цих форм має певні можливості у збагаченні духовно-творчого зв'язку з прекрасним. Естетичне сприймання встановлює емоційний діалог, оцінка прекрасного актуалізує у свідомості характерні ознаки і переваги естетичного об'єкту, інтерпретація дозволяє особистості усвідомити окремі явища у контексті та зв'язку з іншими проявами прекрасного. Усвідомлення важливості цього питання вимагає перед освітньою, виховною практикою цілеспрямованих дій, пов'язаних з підготовкою молоді до безпосередньої участі у процесі освоєння естетичних та художніх цінностей.

Взаємозв'язок особистості з естетичними об'єктами передбачає свою реалізацію та упровадження в умовах найважливіших видів життєдіяльності. Йдеться, передусім, про комунікативну, пізнавальну та творчу діяльність. Для учнівської та студентської молоді важливо оволодіти способами естетизації процесу спілкування з іншими людьми, організації навчальної діяльності з урахуванням естетичних вимог, втілення естетичної ідеї у результатах творчої праці (на матеріалі художніх творів, технічних рішень). Сучасна вища та середня школа покликана створити необхідні умови для навколишньої дійсності та мистецтва, забезпечити її досвідом безпосередньої участі у процесі взаємодії зі світом прекрасного.

Формування в учнівській та студентській молоді естетичного ставлення до дійсності та мистецтва є важливим напрямом діяльності сучасної школи. Педагогіка краси покликана на теоретичному і методичному рівні забезпечити успішне вирішення таких питань, як обґрунтування об'єктивно-суб'єктивного характеру естетичного ставлення до дійсності, визначення можливостей учнів у встановленні духовно-творчого зв'язку з естетичними цінностями, виділення найважливіших форм взаємодії молоді. Естетичними проявами навколишньої дійсності є створення педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування естетичного ставлення учнівської та студентської молоді до предметів та явищ дійсності.

Естетична освіта як галузь науково-педагогічних знань, має своє минуле, сьогодення і майбутнє. Вона пройшла історичний шлях розвитку, стверджуючи необхідність естетичного становлення молоді. На сучасному етапі естетична освіта знаходиться в стані свого концептуального оновлення, утвердження нових принципів та підходів до організації освітньо-виховного процесу засобами краси. Її основні зусилля спрямовані на те, щоб активізувати увагу широкої громадськості до питань естетичної освіти і виховання молоді, обґрунтувати педагогічні умови, необхідні для успішного формування естетичної культури особистості, збагачення її духовно-творчого зв'язку зі світом прекрасного.